૪૪૧

ચોધરી-ચોધરા

(એક પૃથ્થકરણ નોંધ)

અહેવાલ લેખન
ચંદ્રકાન્ત એસ. પટેલ

સંકલન
ડૉ. ચંદ્રકાન્ત ઉપાધ્યાય

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર.
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૪
૨૦૦૯

૪૪૧

ચોધરી-ચોધરા : એક પૃથ્થકરણ નોંધ

ચોધરી જાતિ : ઉત્પતિ ઈતિહાસ અને ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિ

- ચંદ્રકાન્ત પટેલ

ઐતિહાસિક ભૂમિકા :

ગુજરાતની આદિવાસી જાતિઓમાં દક્ષિણ ગુજરાતમાં વસતી ચોધરી જાતિ સામાજિક, ધાર્મિક તેમજ સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ મહત્વનું આગવું સ્થાન ધરાવે છે. ૨૦૦૧ વસતિ અનુસૂચિત જનજાતિની ગણતરીની રીતે ગુજરાતમાં તેમનું સ્થાન સાતમું છે. શિક્ષણ અને વિકાસની દૃષ્ટિએ ગુજરાતની આગળ પડતી ધોડિયા, ગામીત જેવી વિકસિત જાતિઓમાં ચોધરી જાતિનો સમાવેશ થાય છે. ચોધરી જાતિની ઉત્પત્તિ અને સ્થળાંતર કે ચોધરી શબ્દના નામાભિધાન વિશેના કોઈ ચોક્કસ દસ્તાવેજી પુરાવાઓ મળતા નથી. છતાં કેટલાક છૂટાંછવાયા સરકારી અહેવાલો, કેટલાક અભ્યાસો અને કેટલીક કિવદંતીઓ જે જાણવા મળી છે અને ઉપલબ્ધ છે, તે આ મુજબ છે.

ગુજરાતના આદિવાસી પ્રજાતિય જૂથોની ઉત્પત્તિ અંગે સમાજમાનવશાસ્ત્રીઓ, વિધ્વાનોના વિવિધ મતો પ્રવર્તે છે. કેટલીક લોકમાન્યતાઓ અને ઐતિહાસિક માહિતીના આધારો પણ છે. પરંતુ તે પુરાવા માત્ર માન્યતા આધારિત હોય તેવું જોવા મળે છે. તેમાં આગળ કે પાછળ કોઈ સંદર્ભ મળતા નથી. આવી લોકમાન્યતાઓ અને ઐતિહાસિક માહિતી મોટાભાગની આદિવાસી જાતિઓ માટે પ્રચલિત છે તે રીતે ચોધરી જાતિ અંગે પણ જાણવા મળે છે.

ચોધરીઓનું વતન :

આ પ્રજા ગુજરાતની જ વતની છે કે કોઈ બીજા પ્રદેશમાંથી સ્થળાંતર કરીને અહીં વસી છે તે જાણવા માટે આપણી પાસે કોઈ માહિતી ઉપલબ્ધ નથી. આ પરજાના સુરત જિલ્લાઓના સ્થળાંતર વિષે જે કિવદંતી ચાલે છે તે નીચે મુજબ છે.

(૧) રેવરંડ જહોન વિલસન (૧૮૬૬)ના જણાવ્યા મુજબ ''ચોધરીઓ તાપી નદીના અસ્તિત્વકાળથી હયાતી ધરાવે છે.'' આનો અર્થ એ કે ચોધરીઓ ઘણી પુરાણી જાતિ તરીકે હયાતી ધરાવે છે. પણ તેમની ઉત્પત્તિ કે સ્થળાંતર વિશે બીજી કશી વિગતો તેમાં જોવા મળતી નથી.

(૨) મુંબઈ ગેઝેટિયર્સ (૧૯૦૧ : ૩૧૨) દર્શાવે છે કે તેવો મૂળ પાવાગઢના રજપૂતો છે. મહમ્મદ બેગડાએ ૧૮૮૪માં પતાઈ રાવળને હરાવ્યો ત્યારે પોતાનો ધર્મ બચાવવા જે રજપૂતો નાસી જઈ દક્ષિણ ગુજરાતમાં ગયા તેઓ કોઈ કારણસર ચોધરી જાતિ સ્વરૂપે વિકસ્યા હશે. મુંબઈ ગેઝેટિયરના ઉલ્લેખને આધારે ચોધરી જાતિનો ઉદ્ભવ ૧૪૮૫ પછી થયો હોવો જોઈએ. જો કે આ જાતિનો ઉદ્ભવ અને વિકાસનો ઈતિહાસ ૪૦૦ થી ૫૦૦ વર્ષનો હશે એ આ જાતિનો વસવાટ, વસતી, વિસ્તાર અને સાંસ્કૃતિક રીતે જોઈએ તો તેમના વિકાસનો ગાળો માત્ર આટલા સમયનો હશે એ શક્યતા નથી.

(૩) વસ્તી ગણતરી અહેવાલ ૧૯૧૧, Vol XVII, pt. I.P.288 મુજબ ચોધરી જાતિ ઉત્તર ગુજરાતના મહેસાણા જિલ્લાના ખેરાલુ વિસ્તારના આંજણા ચોધરીઓ જેવા દેખાય છે. તેમના રીતરિવાજો પણ આંજણા ચોધરીઓને મળતા આવે છે તેમ નોંધે છે. આ નોંધથી એમ થાય કે શું આંજણા ચોધરી પાટીદારનું કોઈજૂથ ઉત્તર ગુજરાતમાંથી સ્થળાંતર કરીને દક્ષિણ ગુજરાતમાં ગયું હશે ? અને ગયું હોય તો ક્યારે, કયા કારણોસર સ્થળાંતર કરીને ગયું હશે ? તે વિશે કંઈ સ્પષ્ટ માહિતી નથી. ડી.એન. મજુમદાર (૧૯૪૬)ના તેમના ગુજરાતના પ્રજાતિય અભ્યાસમાં આ જૂથો વચ્ચેની કોઈ સમાન શારીરિક લક્ષણોની રજૂઆત નથી. ચોધરી આદિવાસીઓ અને આંજણા ચોધરીઓમાં રીતરિવાજોની દૃષ્ટિએ કોઈ સમાન લક્ષણોનો ઉલ્લેખ નથી. દક્ષિણ ગુજરાતના ચોધરી આદિવાસીજાતિના લોકો પણ દંતકથા દ્વારા પોતાને પાવાગઢના પતન અને ત્યાંના રજપૂતોના દક્ષિણ ગુજરાતમાંના સ્થળાંતરની સાથે પોતાની ઉત્પત્તિને સાંકળવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એટલે આ બનને જાતિઓને એકબીજા સાથે સાંકળવી એ તર્કસંગત લાગતું નથી.

આગળ પણ ચોધરી જાતિના ઉદ્ભવ અનેવિકાસના સંદર્ભે ૧૯૧૧નો વસતી ગણતરી અહેવાલ ગેઝેટિયરો અને એન્થોવન (૧૯૨૦)ની નોંધ પણ ઉપરની વિગતોનું પુનરાવર્તન કરે છે.

(૪) ઓગષ્ટ ગ્લેટર (૧૯૬૯ : ૨૪, ૨૫) ચોધરી ઉદ્ભવ અંગે મુંબઈ ગેઝેટિરે (૧૯૦૧) માં દર્શાવેલી ચોધરી જાતિની પ્રચલિત દંતકથાના આધારે પાવાગઢના પતાઈ રાવળનું પતન અને રજપૂતો દક્ષિણ ગુજરાતમાં સ્થળાંતર કરીનેવસેલા એટલે પાછળથી આદિવાસી તરીકે ઉદ્ભવેલા મૂળ રજપૂતો જ છે. એ વાતમાં ચોધરીઓની કૂળદેવી તરીકેની કાલિકાની માન્યતા અને રાવળિયા કૂળનો ઉલ્લેખ કરે છે. પરંતુ તે પણ અસ્પષ્ટતા ભરેલું જણાય છે.

(૧) દંતકથા મુજબ પાવાગઢનું પતન અને રજપૂતો દક્ષિણ ગુજરાતમાં નળધરા વિસ્તારમાં આવ્યા. અહીં તેઓએ ઘોડાઓની સેવાચાકરી માટે ચોધરણ સ્ત્રી રાખેલી હતી. આનો અર્થ તો એ થયો કે નળધરા વિસ્તારમાં રજપૂતો આવ્યા તે પહેલાં આ વિસ્તારમાં ચોધરી આદિ.જાતિની હયાતી હતી જ. એ કિવદંતી તથા ચોધરી સમાજનો જે નક્કર સાંસ્કૃતિક વારસો છે, તે સ્પષ્ટપણે માનવા પ્રેરે છે.

(૨) પાવાગઢનું પતન, રજપૂતોનું દક્ષિણ ગુજરાતમાં સ્થળાંતર થવું, નળધરા વિસ્તારમાં તેમનું સ્થાયી થવું, પેશ્વા અને પછી ગાયકવાડ સરકારને ભીલોના ઉપદ્રવ વખતે મદદ કરવી. પરિણામે નળધરા વિસ્તારની જમીન તેમને જાગીરમાં મળવી અને તેમાંથી તેમનું જાગીરદાર થવું. આ ઐતિહાસિક વિગતો છે. વળી જાગીર મળવાના સ્પષ્ટ દસ્તાવેજી પુરાવા પણ મળે છે. (ત્રિવેદી મણીભાઈ-૧૯૪૦.૯) આ એક પક્ષીય રજૂઆતની વિગતો છે. આ બધા મુદ્દાઓ માત્ર નળધરા વિસ્તારના ચોધરીઓ જે આજે જાગીરદારોના વંશજો તરીકે ઓખાય છે તેમના પૂરતી જ મર્યાદિત બને છે. જે સમગ્ર ચોધરી જાતિને લાગુ પાડી શકાય નહીં. નળધરા મહુવા તાલુકામાં છે. ત્યાંના ચોધરીઓ કે જેઓ પોતાને જાગીરદાર તરીકે ઓળખાવે છે. જેમનીવંશાવલી તેમની પાસેથી મળે છે. તે તેમના

મૂળ પુરૂષ રૂપા ગોવાળ સુધી લઈ જાય છે. આ વંશાવલી ગુજરાત કે સુરત જિલ્લામાં સમગ્ર જગ્યાએથી મળતી વંશાવલી, તેનો સમાવેશ થતો નથી. માત્ર મહુવા તાલુકા પૂરતા નળધરા વિસ્તારના કુટુંબોની છે. એટલે સમગ્ર ચોધરી જાતિને એ વિસ્તારથી બધે લાગુ પાડી શકાય નહીં.

ગુજરાતના સુરત જિલ્લાના સમગ્ર વિસ્તારોના મોટાભાગના ચોધરીઓ પોતાની ઉત્પત્તિ પાવાગઢના પતન અને નાસી આવેલા રજપૂતો સાથે સાંકળે છે, તે પણ સમજી શકાતું નથી.

બીજો મુદ્દો રજપૂતો પાવાગઢના પતન સાથે નળધરા વિસ્તારમાં વસ્યા અને ત્યાં ચોધરણ સ્ત્રીના સંપર્કથી 'રજપૂત ચોધરીઓ' એવા જૂથમાં વિકસ્યા હશે. નવધરામાં સ્થાયી થયા હશે. ચોધરી સમાજમાં પરંપરાગત રીતે સ્ત્રીથી વંશવેલો ચાલુ રાખવાની પ્રથા છે જ. તેથી સ્ત્રીના સંગથી થયેલાં સંતાનો ચોધરી તરીકે પ્રચલિત થયાં હશે.

નવધરાના ચોધરીઓએ પેશ્વા-ગાયકવાડ સરકારને મદદ કરી જાગીરદાર બન્યા એ સંદર્ભે તેઓ પોતાને મોભાની રૂએ ચોધરીજાતિમાં સામાન્ય કરતાં ઉંચો દરજ્જો સ્થાપ્યો હશે. આને લીધે બીજા વિસ્તારના ચોધરીઓ કરતાં પોતાને સૌથી ઉંચા ચોધરી અથવા પાવાગઢીઆ ચોધરી તરીકે ઓળખાવે છે.

ચોધરી જાતિનું સાંસ્કૃતિક માળખું જોતાં તેજાતિ ઘણી પુરાણી જાતિ તરીકે આ વિસ્તારમાં હયાતી ધરાવતી હશે. કારણકે સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક દષ્ટિએ ચોધરીઓનો વસાવા ભીલો સાથેના નિકટના સંબંધો મળવા સંભવ છે. ચોધરી અને વસાવા જાતિની ઉત્પતિ અંગેની ધાર્મિક દંતકથામાં ઘણુ સામ્ય દેખાય છે. આ દંતકથામાં રાજાપાન્ડા અને બાલા વિધાણનીવાત આવે છે જે બન્ને જાતિઓમાં તેમના મૂળ પુરૂષ મનાય છે.

વસાવા ભીલોના ઉચ્ચારણો અને બોલીને ચોધરી ઉચારણોઅને બોલી સાથે સરખાવવા જેવાં છ. એમાં પણ કેટલુક સામ્ય મળવા સંભવ છે.

ચોધરીઓનો દેખાવ, કદ, ઘાટ અન્ય જૂથો કરતાં વસાવા ભીલો સાથે વધુ મળતા આવે છે.

ઉપરાંત સાંસ્કૃતિક તથ્યો ચોધરી જાતિ અંગેના મળે છે. તે આજે ભલે તેમને વસાવા ભીલોના વંશજો કે સંબંધકર્તાઓ તરીકે સાબિત ન કરે. પણ તે તથ્યો પાવાગઢથી ભાગી આવેલા રજપૂતોના વંશજો છે અને તે માત્ર ૪૦૦ થી ૫૦૦ વર્ષ પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલી જાતિ છે તે માનવા પ્રેરતા નથી.

વિસ્તાર, વસ્તી અને તેના પેટા જૂથો-ગોત્રો અને અન્ય જાતિઓ સાથેના સંબંધો :

ભારતની છસોતેર (૬૧૩) જેટલી આદિવાસી જાતિઓમાં ચોધરી જાતિની વસ્તી મુખ્યત્વે ગુજરાતમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં અલ્પ સંખ્યામાં વસેલી જોવા મળે છે. ભારતની ૧૯૬૧ની કુલ આદિવાસી વસ્તીની સરખામણીએ આ જાતિની વસ્તી૧,૪૫,૧૫૦ એટલે કે ૦.૪૮ ટકા જ માત્ થાય છે. ભારતમાં ચોધરી જાતિની રાજયવાર વસ્તીમાં ૧૯૬૧ની વસ્તીગણતરી પ્રમાણે ગુજરાતમાં ૧,૪૩,૫૭૬ એટલે કે ૯૮.૯૨ ટકા, મહારાષ્ટ્રમાં ૧,૫૭૧ એટલે કે ૧.૦૮ ટકા અને મહેસૂરમાં નામ માત્રની ૩ ટકાની વસ્તી સંખ્યા નોંધાઈ હતી. આમ ચોધરી જાતિનો વસવાટી વિસ્તાર ગુજરાત રાજય છે.

ગુજરાતમાં ચોધરી જાતિની વસ્તી સંખયાનો ઉલ્લેખ મુંબઈ રાજયના વખતથી થતો જોવા મળે છે. મુંબઈ પ્રેસીડેન્સી સેન્સસ ૧૮૭૧- ભાગ-૩ પાન -૨૫૧ ઉપર આ જાતિની વસ્તી ૧૯.૧૬ ટકા જેટલી દર્શાવી છે.

ચોધરી જાતિની વસ્તી૧૮.૮૧ થી ૧૯૪૧ સુધીની મુંબઈ રાજયની અને મુંબઈ રાજયમાંથી ૧૯૬૧થી અલગ ગુજરાત રાજયની ૨૦૦૧ સુધીની વસ્તીના આંકડા :

ક્રમ	વર્ષ	વસ્તી
૧.	૧૮૮૧	૩૯,૯૯૨
૨.	૧૮૯૧	૬૯,૬૨૮
૩.	૧૯૦૧	૫૩,૫૫૩
૪.	૧૯૧	૬૯,૫૦૪
૫.	૧૯૨૧	૭૬,૧૧૮
૬.	૧૯૩૧	૮૪,૦૬૮
૭.	૧૯૪૧	૯૬,૪૮૫
૮.	૧૯૬૧	૧,૪૩,૫૭૬
૯.	૧૯૭૧	૧,૮૮,૨૭૩
૧૦.	૧૯૮૧	૨,૨૫,૩૬૧
૧૧.	૧૯૯૧	૨,૬૫,૦૫૭
૧૨.	૨૦૦૧	૨,૮૨,૩૯૨

મુંબઈ રાજય અને પાછળથી અલગ થયેલા ગુજરાત રાજયમાં આ જાતિના આંકડા જોઈએ તો ૧૯૦૧ના વર્ષને બાદ કરતાં તેમની વસ્તીમાં સતત વધારો નોંધાયેલો જોવા મળે છે.

ગુજરાત રાજયની કુલ આદિવાસી વસ્તીની ટકાવારી ચોધરી જાતિની વસ્તીની ટકાવારીમાં સતત ઘટાડો નોંધાયેલો જોવા મળે છે. જે આંકડાની રીતે જોઈએ તો ૧૯૬૧ની વસતી ગણતરીએ૫.૨૧ ટકા, ૧૯૭૧ની વસ્તી ગણતરીએ ૫.૦૪ ટકા, ૧૯૮૧ની વસ્તીગણતરીએ ૪.૬૫ ટકા અને ૧૯૯૧ અને ૨૦૦૧ની વસ્તી ગણતરીએ ક્રમશઃ ૪.૩૦ ટકા અને ૩.૭૦ ટકા વસ્તી નોંધાઈ હતી. આ ટકાવારી ઘટાડો ૧૯૮૧ અને ૨૦૦૧ વસ્તી ગણતરી જે ઘટાડો નોંધાઓ હતો તેમાં તો ચોધરી જાતિમાંથી ચોધરી અને ચોધરાની વસ્તી અલગ દર્શાવવાથી થયેલો જોવા ગળે છે.

ગુજરાતની આદિવાસી જાતિઓની સરખામણીએ વિચારીએ તો આ જાતિ ૧૯૬૧માં વસ્તી સંખ્યાએ પાંચમા ક્રમે હતી. જે ૧૯૭૧માં છઠ્ઠા ક્રમે હતી. પણ ૧૯૮૧, ૧૯૯૧ અને ૨૦૦૧ની વસ્તી ગણતરીએ તે સાતમા ક્રમે જોવા મળે છે. વસ્તી વધારાની દષ્ટિએ છેલ્લા બે ત્રણ દાયકામાં તેમની વસ્તી વધેલી દેખાય છે પણ પ્રમાણની રીતે જોઈએ તો વસ્તી વધારાના પ્રમાણમાં તેમનો વૃધ્ધી દર ઘટેલો છે.

ભારત સરકારના નોકરી કે રાજયમાં રાજયની આદિવાસી જાતિઓની સૂચિ- યાદી આપવામાં આવી

છે તેમાં ચોધરી અને ચોધરા એ રીતે અલગ દર્શાવી છે. પ્રશ્ન એ છે કે શું ખરેખર આ બન્ને જાતિ અલગ - અલગ છે કે પછી એક જાતિને અલગ રીતે દર્શાવી છે ? આ પ્રશ્ન ઘણા વખતથી મનમા ઉઠતો હતો તેથી આથી પ્રાથમિક તપાસ કરી એક નોંધ તૈયાર કરવાનું વિચાર્યુ. ક્ષેત્રકાર્યથી એ જોવાયું કે આ ચોધરા શબ્દ એ સ્થાનિક રીતે કોઈએ ચોધરીને તૃચ્છકારથી ચોધરો કહ્યો અને ત્યાંથી શરૂઆત થઈ કારણ કે આંકડાકીય રીતે ચોધરાનો ઈતિહાસ જોવા મળતોનથી. દા.ત. વસતિ ગણતરીના વર્ષ ૧૯૮૧ અને ૨૦૦૨માં જે જાતિવાર અને જિલ્લાવાર વસતિમાં ચોધરી-ચોધરા અલગ બતાવ્યા છે.

ચોધરી-ચોધરા ૧૯૬૧ થી ૨૦૦૧ સુધી

ક્રમ	જિલ્લો	૧૯૬૧	૧૯૭૧	૧૯૮૧		૧૯૯૧	૨૦૦૧	
				ચોધરી	ચોધરા	ચોધરી	ચોધરી	ચોધરા
૧.	સુરત	૧૪૧૫૦૭	૧૮૦૬૧૫	૨૧૬૭૨૦	૧૩૯	૨૪૯૨૯૪	૨૭૭૩૮૦	૪૨૫૯
૨.	ડાંગ	૧૪૫	૧૦૧	-	૩૪	૬૧૫	-	૮૬
૩.	વલસાડ	-	૨૧૭૮	૩૧૭૭	૮૨	૫૨૪૭	૧૩૪૪	૨૯
૪.	ભરૂચ	૧૮૬૫	૫૦૨૨	-	૫૦૫૭	૮૩૯૫	-	૧૮૮૮
૫.	વડોદરા	૩૧	૨૮૪	-	૩૪	૧૧૫૧	-	૪૬
૬.	પંચમહાલ	૫	૮	-	૫૦	૬૭	-	૧
૭.	ખેડા	-	૯	-	-	૫૪	-	૨૨
૮.	અમદાવાદ	૨૩	૪૮	-	૫૪	૫૩	-	૧૧૪
૯.	મહેસાણા	-	૫	-	-	૧૭	-	-
૧૦.	સાબરકાંઠા	-	૩	-	૨	૨૪	-	૬
૧૧.	કચ્છ	-	-	-	૭	૪૭	-	૩૫
૧૨.	જામનગર	-	-	-	૬	૮	-	૬
૧૩.	બનાસકાંઠા	-	-	-	-	૧૨	-	૭
૧૪.	ગાંધીનગર	-	-	-	-	૪૪	-	૩૮
૧૫.	અમરેલી	-	-	-	-	૬	-	૧૪
૧૬.	સુરેન્દ્રનગર	-	-	-	-	૯	-	-
૧૭.	ભાવનગર	-	-	-	-	૪	-	૨
૧૮.	રાજકોટ	-	-	-	-	૧૦	-	૨૮
૧૯.	જૂનાગઢ	-	-	-	-	-	-	૨
૨૦.	પાટણ	-	-	-	-	-	-	૧
૨૧.	નવસારી	-	-	-	-	-	૩૬૬૮	-
૨૨.	નર્મદા	-	-	-	-	-	-	૧૮૫
૨૩.	આણંદ	-	-	-	-	-	-	૭
૨૪.	દાહોદ	-	-	-	-	-	-	૧૦
	કુલ	૧૪૩૫૭૬	૧૮૮૨૭૩	૨૧૯૮૯૭	૫૪૬૪	૨૬૫૦૫૭	૨૮૨૩૯૨	૬૭૮૬

ભારતમાં અને ગુજરાતમાં ચોધરીઓની વસ્તીનો મોટો સમુદાય મુખ્યત્વે સુરત જિલ્લામાં સવિશેષ વસવાટી છે. એ સિવાય રાજયમાં ચોધરી જાતિની વસ્તી વલસાડ, ભરૂચ જિલ્લાઓમાં પથરાયેલી છે. બાકીના જિલ્લાઓમાં અલ્પ સંખ્યા વસવાટી જોવા મળે છે. ૧૯૬૧ અને ૧૯૭૧ની વસ્તી ગણતરીમાં ચોધરી જાતિની વસ્તી ૧૯૬૧માં છ જિલ્લાઓમાં અને ૧૯૭૧માં દસ જિલ્લાઓમાં છે. ૧૯૮૧ની વસતી ગણતરીમાં ચોધરીની વસ્તી માત્ર સુરત અને વલસાડ જિલ્લાઓમાં દર્શાવાય છે. એ જ રીતે ૧૯૯૧માંચોધરીજાતિનીવસ્તી (૧૮) અઢાર જિલ્લાઓમાં દર્શાવાય છે. તેમાં ચોધરા વસ્તીનો ઉલ્લેખ નથી. એજ રીતે ૨૦૦૧ની વસ્તી ગણતરીએ ચોધરી જાતિની વસ્તી સુરત, વલસાડ અને નવસારી જિલ્લાઓ પૂરતી દર્શાવી છે. જેમાં ચોધરા વસ્તી (૨૧) એકવીસ જેટલા જિલ્લાઓમાં દર્શાવાય છે. આમ ૧૯૮૧ અને ૨૦૦૧ની વસ્તી ગણતરીમાં ચોધરી-ચોધરાની વસ્તી સંખ્યા જુદી દર્શાવી છે. એ તદ્દન વાહિયાત લાગે છે. જે વસ્તી ગણતરીકારોની ભૂલ હોઈ-કદાચ વિષય અંગે, જાતિ અંગે ખ્યાલ ન હોય તેથી આવું બન્યું હશે. જે સાચુ નથી તેવુ ચોધરી-ચોધરાએ એક જ જાતિ છે. માત્ર વસ્તી સંખ્યા જુદી દર્શાવવાથી જુદી જાતિ બની જતી નથી. ચોધરી-ચોધરાની વસ્તી સંખ્યા ૧૯૮૧ અને ૨૦૦૧માં આડેધડ દર્શાવાય છે. જે આપણાં વસ્તી ગણતરી અહેવાલ જોવાથી ખ્યાલ આવશે. એટલે ચોધરી-ચોધરા જાતિ અંગે જો જુદી હોવાનો ખ્યાલ હોય તો તે ખોટો છે. કારણ કે તેમના અભ્યાસ ઉપરથી લાગે છે કે તેમના અંગેની દંતકથાઓ, માન્યતાઓ તેમનો ઈતિહાસ ઉત્પત્તિ વિશે જેકીકતો મળી છે, તે સામ્ય છે. ઉપરાંત તેમનો પહેરવેશ, ઘરેણાં, તેમના પેટા જૂથો, ગોત્રો, કૂળો, દેવદેવીઓ, પૂજાવિધિઓ ઉપરાંત સામાજિક રીતરિવાજો તે સર્વે વિગતો જોતાં કોઈ ભેદભાવો કે તફાવત માલૂમ પડતા નથી.

ચોધરી-ચોધરા જાતિ એક જ જાતિ સમૂદાય છે. માત્ર વસ્તી ગણતરી અહેવાલોમાં તેમની વસ્તી સંખ્યા છૂટી પાડીને જાતિ જુદી દર્શાવાય છે. તે બરાબર નથી. કારણકે આખાય ચોધરી જાતિ સમૂદાયમાં કોઈ એ અંગેનો જુદો હોવાનો ખ્યાલ પ્રવર્તતો નથી. માત્ર આ જાતિમાં ઘણીવાર આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોય અથવા કોઈ એવો ગૂનાખોરીનો કે ખરાબ પ્રસંગ બન્યો હોય તેવા સમયે, તેમની પોતાની ચોધરી જાતિના લોકો દ્વારા જ કહેવાય છે કે એ અમારો ચોધરો છે. એટલે તુચ્છકારક કે ધૃણાપ્રદ શબ્દ પ્રયોગ જે થાય છે. તેમાંથી ચોધરા શબ્દ પ્રયોજાયેલો જોવા-સાંભળવા મળે છે.

એટલે વસ્તી ગણતરીના અહેવાલોમાં વસ્તી સંખ્યા જુદી ગણી ચોધરી, ચોધરા જાતિને જુદી ગણી લેવી સરાહણીય કે યથા યોગ્ય બાબત નથી. તેનાથી તો ભવિષ્યમાં કદાચ ચોધરી-ચોધરા જાતિમાં અંતર પડી, ઉંચ-નીચના ભેદ થવાની ભીતિ રહેલી છે. એટલે જે નથી તે કદાચ ઉભુ થાય તો નવાઈ નહિ. માટે ત્વરિત વહીવટી પગલાં લઈ ઘટતુ કરવું જોઈએ.

ચોધરી-ચોધરા જાતિના વસવાટી તેમજ વસ્તીના આંકડાકીય જે વિસ્તારો દર્શાવાય છે, તેમાં ચોક્કસ પણે ભૂલ હોય તો યોગ્ય કરવું રહ્યું. વસ્તી બંનેની અલગ બતાવવાનો કોઈ જ અર્થ સરતો નથી. આગળ ઉપર ચોધરી જાતિના વિસ્તારો, જાતિઓ સાથેના સંબંધો પેટા જૂથો, ગોત્રો, કુળો આપ્યા છે. તેમાંય ચોધરી શબ્દનો ઉલ્લેખ પહેલેથી જ જોવા મળે છે. એટલે માત્ર વસ્તી ગણતરી અહેવાલમાં જ ચોધરી-ચોધરા જુદા બતાવવાનો પ્રયાસ છે. સુરત જિલ્લાનું ગેઝેટિયર (૧૯૬૨:૨૦૪) માં માત્ર ચોધરી શબ્દ પ્રયોગ છે. ચોધરાનો કયાંય

ઉલ્લેખ કરાયો જોવા મળતો નથી. ચોધરી,ચોધરા સંદર્ભે લેખિત કે મૌખિક જે સમગ્ર વિગતો જાણવા મળી હતી તે અહીયાં મૂકી છે. તેમાં વસતિની આંકડાકીય માહિતી માત્ર જુદી દર્શાવવામાં આવેલી છે. આ બન્નેમાં ચોધરી-ચોધરામાં એકરૂપતા જોવા મળી છે. જેમકે ચોધરીના પેટા જૂથો કે ગોત્રો જેવા કે ચોખાપુરી,વલવડા અને આંતરજૂથો ભારુટિયા, ચોટલા, ચોખાપુરી, શકરીયા, છાંટલા, નાના, મોટા અને બોડા ચોધરી, ટાકરીયા, વલવઈ, નલધરી અને તેમના કેટલાક ગોત્રો પણ દર્શાવ્યા છે, જેમકે બામણિયા, ધરાત, કણાવી, રજૂપત, વલવી, રાવળિયા, વશી, હજરાણિયા, દેસાઈ વગેરે. તેવી રીતે ચોધરાઓના તેમની આંતરિક લગ્નપ્રથા અનુસાર જે પેટા જૂથો દર્શાવાયેલા જાણવા મળ્યા હતા, જેમકે ભારૂતીયા, ચંટાલા, ચોખાપુર, તકરીયા, વાલવઈ, સંતાલા, મોટા, નાના અને બોડા વગેરે તેમાં આગળ ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે પેટા અટકો બતાવાયેલી છે જેમકે વાલવી, ભારોટીયા, વશી, રાવત, રાજપુતીયા, હાજરાણીથી, દેસાઈ વગેરે.

આમ ચોધરી અને ચોધરાની જે લેખિત માહિતી મળી હતી. જેમાં દર્શાવાયુ છે તેમાં મુખ્ય પેટાજૂથો અને ગોત્રોમાં બન્નેમાં ઘણી બધી સામ્યતા જોવા મળે છે. દા.ત. બન્નેમાં પાવાગઢીયા ચોધરીઓને ઉંચા દર્શાવાયા છે અને તેની પેટા જૂથો સરખા છે.

''ગામીત જાતિ'' ના સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધ્યયનમાં ડૉ. દક્ષા વ્યાસ નવીન મોદી-૧૯૯૩, આદિજાતિ તથા ગ્રામીણ વિકાસ અને સંશોધન ભવન આર્ટસ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, વ્યારા-દ્વારા થયેલા તેમના અભ્યાસમાં ચોધરીઓની પેટા જાતિઓ-પાવાગઢિયા, ટાકરિયા અને વલવાઈ દર્શાવી તેમાં ચોધરીઓની ચોધરા, વલાવડા ચોધરા અને બોન્ડા ચોધરા એવી પણ પેટા જાતિઓ દર્શાવી છે. જેમાં પણ ચોધરી જાતિની પેટા જાતિઓમાં ચોધરા શબ્દ પ્રયોજાયેલો જોવા મળે છે. આમ ચોધરી-ચોધરા માત્ર પર્યાય હોય તેમ જોવા મળે છે.

આદિવાસી એકેડેમી-ભાષા કેન્દ્ર, તેજગઢ જિ.વડોદરાના નિયામકશ્રી અશોકભાઈ ચોધરી, જેઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલા, આદિવાસી સમૂદાયોના અનુભવી, તેઓ પોતે ચોધરી જાતિ છે. તેઓ ચોધરી-ચોધરા સમૂદાયના સારા એવા જાણકાર પણ છે. તેઓ આદિવાસી સમાજન ઉત્થાનના જાગ્રત લડવૈયા અને વિકાસના પ્રશ્નોના પ્રહરી છે. તેમના મંતવ્ય મુજબ ચોધરી-ચોધરા જાતિ સમૂદાયમાં કોઈ ભેદભાવ કે જુદાપણું નથી. તેમના સામાજિક રીતરિવાજો, વ્યવહારો, ધાર્મિક તહેવારો, ઉત્સવો-વિધિઓ સરખીછે. માત્ર આંકડાકીય સંખ્યા-વસતિ જુદી બતાવવાથી તેઓ જુદી જાતિ હોય તેવું કોઈ કહી શકે નહીં, તે યોગ્ય પણ નથી. તેમની પેટા જાતિઓ, અટકો, ગોત્રો પણ એક જ છે. ચોધરીઓમાં પાવાગઢી ચોધરીઓ પોતાને ઉંચા માનેછે. પણ તેઓના પેટા સમૂહો જે દર્શાવ્યા છે તે ચોધરી-ચોધરા બન્નેમાં સામ્ય છે. એટલે તેમને જુદા માનવાનું કોઈ કારણ નથી. સુરત જિલ્લામાં૧૯૬૧નીવસતી પ્રમાણે ચોધરી જાતિની વસ્તી ૨૧ તાલુકાઓમાં અને ૧૯૭૧ની વસતી પ્રમાણે તેર તાલુકાઓમાં છે. એ સિવાય ભરૂચ જિલ્લામાં તેમની થોડી વસ્તી વસેલી છે. ગુજરાતના વડોદરા, પંચમહાલ, અમદાવાદ, ખેડા, ડાંગ, સાબરકાંઠા અને મહેસાણા જિલ્લાઓમાં અલ્પ સંખ્યા વસતી જોવા મળે છે.

ચોધરીઓની વસતીના આંકડા જોઈએ તો વસતીની દષ્ટિએ માંડવી, વ્યારા, વાલોડ, બારડોલી અને માંગરોલ એમ પાંચ તાલુકાઓમાં તેમની મોટાભાગની વસતી છે. ૩૫ ટકાથી વધુ વસતી ધરાવતા માંડવી, વાલોડ અને વ્યારા તાલુકાઓ છે. માંગરોળમાં પણ ચોધરીઓની ૧૮.૭૦ ટકા જેટલી વસતી છે.

જિલ્લામાં ચોધરીઓની સાથે વસતીની તુલનામાં બીજી મુખ્ય ગણાવી શકાય તેવી ગામીત, હળપતિ, ભીલ, ધોડિયા વગેરે જાતિઓનો વસવાટ કરે છે. જેમની સાથે ચોધરી જાતિને સાથે રહેવાના કારણે નજીકના સંપર્કો અને સંબંધો પણ જોવા મળે છે. હળપતિ મહદ્અંશે મેદાની વિસ્તારોમાં સવર્ણો સાથેના વિસ્તારનો સંબંધોથ કયાંક કયાંક ચોધરી જાતિ સાથે વસે છે. ધોડિયાઓ મહુવા, ચોર્યાસી અનેવ્યારા તાલુકાના ઉત્તર પૂર્વ **તેમની સાથે વસે છે. વસાવા ભીલોની વસતી માંગરોળ ઉચ્છલ, નિઝર, સોનગઢ, માંડવી તાલુકામાં તેઓનીસાથે** વસેલી છે. તેમની સાથે વસેલી ચોધરી જાતિ સુરત જિલ્લાના મધ્ય ભાગમાં તાપી નદીની બન્ને બાજુએ સળંગ ઉભા પટ્ટાની જેમ પથરાયેલી છે. આ સમગ્ર વિસ્તારમાં વસતા બિનઆદિવાસીઓ સાથે તેમના સંબંધો મહદ્અંશે આર્થિક જોવા-જાણવા મળે છે. પાટીદાર, વાણિયા, પારસી, મુસલમાનો સાથે તેમને ખેતમજૂરીના અને તેમના પાકતા પાકોના ખરીદ વેચાણના હોઈ તેઓ આર્થિક ઓછા વિકસીત અને અમુક અંશે શોષિત તરીકે રહ્યા હોઈ ગરીબાઈ તેઓમાં જોવા મળે છે.

હિંદુ સમાજની સ્તર રચનામાં સવર્ણ જ્ઞાતિ કરતાં ચોધરીઓ નીચલા સ્તરે અને અસ્પૃશ્ય જ્ઞાતિઓ કરતાં ઉપલા સ્થાને સ્વીકાર્ય દેખાય છે. આજે તેઓમાં જેમણે આર્થિક, શૈક્ષણિક તેમજ રાજકીય સ્તરે સારો વિકાસ સાધ્યો છે તેઓ 'ભદ્ર ચોધરીઓ' પરંપરાગત ચોધરી સમાજ કરતાં જુદા પડી જાય છે.

ચોધરીઓ અને અન્ય આદિવાસી જાતિઓ :

અભ્યાસ હેઠળના વિસ્તારમાં ચોધરીઓ સાથે અન્ય આદિવાસી જાતિઓ વસેલી છે જેમાં હળપતિ-તલાવિયા, ગામીત, વસાવાભીલ, ધોડિયા અને કોટવાડિયા છે. હળપતિ-તલાવિયા ચોધરી વિસ્તારથી મુખ્યત્વે જિલ્લાના પશ્ચિમ વિસ્તારમાં અને તે પણ ખાસ કરીને ઉજળિયાતો સાથે વસેલી છે. ગામીત અને વસાવા ભીલો ઉત્તર પૂર્વમાં અને ધોડિયાઓ દક્ષિણ ભાગમાં વસેલા છે. કોટવાળિયાઓ સમગ્ર ચોધરી વિસ્તારમાં છૂટાછવાયા વસેલા જોવા મળે છે. ધોડિયાઓ સારી ખેતીવાળા, ખાનપાન અને સામાજિક રિવાજોની રીતે વધુ સુધરેલા ચોધરીઓ તેમની સાથે સમાજ દરજ્જો ધરાવે છે. ચોધરીઓ બીજી જાતિઓથી પોતાને ઉંચા માનેછે. સામાજિક રીતે જોઈએ તો ગામીત, વસાવાભીલ, હળપતિ-તલાવિયા અને સૌથી છેલ્લે કોટવાડિયા જાતિ છે. કોટવાળિયાઓ પડીમાટી ખાતા હોઈ અને અત્યંત ગરીબ હોઈ પછાત અને અસ્પૃશય તરીકેનું સ્થાન ધરાવે છે.

સામાજિક રીતે ચોધરીઓ અંતવિર્વાહી હોઈ અન્ય આદિવાસી જાતિઓ સાથે બેટી વ્યવહાર કરતા નથી. ધોડિયા સિવાય તેઓ અન્ય સાથે ખાનપાનમાં નિષેધો ધરાવે છે. શિક્ષણ, વિવિધ સંપ્રદાયોની અસરો, સુધારાવાદી વલણો અને બાહ્ય સંપર્કને કારણેધોડિયા અને ગામીત જાતિઓમાં સુધરેલા, શિક્ષિત અને એક સંપ્રદાયવાળા હોય ત્યાં ખાનપાન બાબતમાં છોજ રખાતો નથી. કયાંક પસ્પર બેટી વ્યવહાર પણ કરે છે. જયારે કોટવાડિયા જાતિ પરત્વે ખાનપાન અને બેટીવ્યવહાર નિષેધો જેમના તેમ છે.

ચોધરી પેટા જૂથો :

ગુજરાતી આદિવાસી જાતિઓના નામોમાં કયારેક કયાંય જુદા જુદા નામોનો ઉલ્લેખ થયેલાં જોવા મળે છે. ''ચોધરી'' જાતિના નામમાં પણ બે સ્પષ્ટ ભેદ દેખાય છે. રેવરન્ડ જહોન વિલ્સન (૧૮૬૬) ચોધરી શબ્દ પ્રયોગ કરે છે. જયારે બોમ્બે પ્રેસિડેન્સી (૧૮૭૨ :૨૫૧) જી.એ.દેસાઈ (૧૯૧૨:૩) એન્યધિન ૧૯૨૦:૨૮૯) ડો.બી.એચ. મહેતા (૧૯૩૪) સેન્સસ રિપોર્ટો (૧૯૩૧, ૧૯૮૪) સુરત જિલ્લાનું ગેઝેટિયર (૧૯૬૨ : ૨૦૪) આ બધા જ ''ચોધરા'' બન્ને શબ્દ પ્રયોગ કરે છે. જયારે ભાષાના ઉચ્ચારણની દૃષ્ટિએ ચોધરી બોલીના અભ્યાસમાં ડૉ. આચાર્ય (૧૯૬૯) ''ચોધરી'' શબ્દ પ્રયોગ ઈષ્ટ માને છે.

ચોધરી જાતિ અનેક વિધ પેટા જાતિ જૂથોમાં વહેંચાયેલી છે. અનેક મંતવ્યો જણાય છે. મુંબઈ ગેઝેટિયર (૧૯૦૧ : ૩૧૨) તેનાં પાંચ પેટા જાતિ જૂથો દર્શાવે છે. જેમાં ''ભારુટિયા'', ''ચાઉટાલા'', ''ચોકાપુરી'', ''શકરિયા'', અને ''વલવી'' આ બધામાં ચોકાપુરી સૌથી ઉંચુ જૂથ છે. આ જૂથ પોતાને ''પાવાગઢી'' તરીકે ઓળખાવે છે.

વસતી ગણતરી અહેવાલ ૧૯૧૧ (Vol. XVI :૨૮૮) માં દર્શાવ્યા મુજબ ચોધરીના ઘણા પેટા જૂથો છે. જેમાં ''ચોખાપુરી'' અને ''વલવડા'' બે મહત્વનાં છે. આ અહેવાલ આગળ ચોધરીઓના નવ આંતરજૂથથો દર્શાવે છે. જેમાં ભારુટિયા, ચાંટાલા, ચોખાપુરી, શકરીયા, છાંટલા, નાના, મોટા અને બોંડા ચોધરીનો સમાવેશ થાય છે.

બી.એચ. મહેતા (૧૯૩૩) ''મોટા'' અને ''છાંટલા'' ''નાના'' અથવા ચોકાપુરી'' બન્ને એકજ છે એમ દર્શાવે છે.

ગુજરાત ગેઝેટિયર (૧૯૬૨:૨૭૮ સુરત જિલ્લો) ત્રણ પેટાજૂથો દર્શાવે છે. જેમાં''પાવાગઢીયા'' ''વલધરા'' અને ''વલવડા'' નો સમાવેશ થાય છે. ગુજરાતના આદિવાસીમાં વિમલ શાહ (૧૯૬૬:૨૯)માં ચોધરીઓના ત્રણ પેટાજૂથોનો ઉલ્લેખ કરે છે. ''પાવાગઢીયા'' ''ટાકરીયા'' અને''લળવાઈ''.

ઓગસ્ટા ગ્લેટર (૧૯૬૯:૫૬) ચોધરીઓના પાછલા સંદર્ભો બતાવી ચાર પેટાજૂથો દર્શાવે છે. (૧) પાવાગઢીયા - જેમાં નાના કે ચોખાપુરી, મોટા કે છાંટલા (૨) વલવી અને વલાવડા (૩) ટાકરીયા અને (૪) બોંડા (૧૯૬૧ના અહેવાલ પ્રમાણે)

ચોધરી જાતિના પેટા જૂથોના વિવિધ ઉલ્લેખોના આધારે જૂથો નીચે મુજબ છે.

(૧) નાના ચોધરી

(૨) ભારુટિયા ચોધરી

(૩) ચોખાપુરા ચોધરી

(૪) નલદરી-નલધરી ચોધરી

(૫) પાવાગઢી ચોધરી

(૬) ચાઉટાલા ચોધરી

(૭) સાંટાલા છાંટાલા ચોધરી
(૮) મોટા ચોધરી
(૯) ટાકરીયા ચોધરી
(૧૦) વલવઈ ચોધરી
(૧૧) વલવડા ચોધરી
(૧૨) બોંડા ચોધરી

ચોધરી વિસ્તારોના આ વિવિધ પેટાજૂથો અને તેનો નામો લેખ.

ચોધરી જાતિની ઉત્પત્તિની દંતકથા અનુસાર ''કુટુંબના બે ભાઈઓ મરેલા ઢોરના નિકાલ માટે ગયા. નિકાલ કાર્યો પછી મોટાભાઈએ પોતાની ઉપર પાણીના છાંટા નાખી ચલાવી લીધું, જયારે નાના ભાઈ સ્નાન કર્યું. આમ જેને છાંટા નાખી ચલાવી લીધુ તેને ચોધરી ઉચ્ચાર પ્રમાણે ''સાંટાલો'' તરીકે ઓળખવામાં આવ્યો. જેને સ્નાન કર્યું, ચોખ્ખોથયો તે ''ચોખ્ખો'' કે ''સાંટાલો'' તરીકે ઓળખાયો. આમ મોટાભાઈના વંશજો ''મોટા ચોધરી'' કે સાંયલા ચાોધરી'' અને નાના ભાઈના વંશજો ''નાની ચોધરી કે ચોખ્ખા કે ચોખાપુરી'' ચોધરી તરીકે ઓળખ્યા. આમ સામાજિક રીતે ઉંચાનીચા ચોધરી સંબંધ જોવા મળે છે.

ચોધરીઓમાં ''ભારુટિયા'' નામનું કોઈ આગવું પેટાજૂથ નથી. તે દૂબડે ગોત્રના નામથી મળે છે. તેઓ વ્યવહારમાં નાના ચોધરીઓ તરીકે ઓળખાય છે.

''ચાઉટાલા'' શબ્દ મૂળ ''સાંટાલા'' નો ઉચ્ચાર ભેદ હોવાથી સંભાવના છે. ''નલધરીચોધરી'' નામ મહુવા તાલુકાના નળધરા વિસ્તારમાં રહેતા હોવાથી પ્રયોજાયું છે. તેઓ નાના ચોધરી જૂથમાં જ સમાય છે.''પાવાગઢી ચોધરી'' નામ પ્રગણિત દંતકથા અનુસાર પાવાગઢનું પતન અને રજપૂત જૂથ સ્થળાંતર કરી સુરત જિલ્લાના મહુવા વિસ્તારના નલધરા વિસ્તારમાં સ્થાઈ થયું અને પાછળથી ચોધરી સ્ત્રી સાથે સંબંધ થતાં ચોધરી થયા. ચોધરીઓ પાવાગઢી ચોધરી દર્શાવી ગૌરવ અનુભવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ દેખાયા વિના રહેતું નથી. તેઓ ચોધરીને બદલે પાવાગઢી લખાવે છે. એ બધા ''નાની ચોધરી'' જૂથમાં સમાય છે.

''ટાકરીયા ચોધરી'' નામ વિશે ઑગસ્ય ગ્લેટર (૧૯૭૯ : ૫૬) માં નોંધે છે તેમ મઢી ગામના બેડી ફળિયામાં આવુ જૂથ છે. પરંતુ ડૉ. અરવિંદ ભટ્ટ પોતાના ચોધરી અભ્યાસમાં જાત તપાસથી બતાવે છે કે ત્યાં કોઈ આવું જાતિજૂથ અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી.

''બોંડા ચોધરી'' જૂથ મહદ્અંશે સુરત જિલ્લામાં તાપીની ઉત્તરે માંડવી તાલુકાના મોરીઠા ગામમાં જોવા મળે છે. આ જૂથ ઉત્તર માંડવીમાં અત્યંત અલ્પ જૂથ તરીકે જોવા મળે છે. ઑગસ્ય ગ્લેટર ચોધરી જાતિમાં આ જ/થને સૌથી નીચલા સ્તરનું દર્શાવે છે. ''વલવાઈ'' કે વલવઈ'' શબ્દો એકબીજાના પર્યાય દેખાય છે. ચોધરી જાતિનું ત્રીજુ જૂથ છે. આ જૂથ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં સમગ્ર ચોધરી વિસ્તારમાં જોવા મળે છે.

આમ ઉપર દર્શાવેલા ચોધરી જાતિના પેટાજૂથો અને પેટાજાતિ જૂથોના નામોસાંભળવા મળ્યા છે જેમાં ''પેલડિયા ચોધરી બંદૂકધન ચોધરી'' ''વાડકોચા ચોધરી'', ''ખાટખાય ચોધરી'', ''વદાવ ચોધરી'', ''છાકટા

ચોધરી", "કુહબિડિયા ચોધરી" વગેરે. આ નામભેદ પ્રાદેશિક વિસ્તાર, સામાજિક ધૃણા કે પૂર્વગ્રહ સાથે જોડીને રચાયેલા લાગેછે. એકંદરે ચોધરી જાતિમાં સાર્વત્રિક રીતે પ્રચલિત સમાજ માન્ય એવા ખરેખર ત્રણ સામાજિક પેટાજૂથોને ગણાવી શકાય.

(૧) નાની ચોધરી કે ચોખ્ખી ચોધરી કે ઉંચી કે નલધરી ચોધરી

(૨) મોટી ચોધરી કે સાંસલા ચોધરી કે નાના ચોધરી

(૩) વલવાઈ કે વલવડા ચોધરી

સુરત જિલ્લામાં વિસ્તારની દષ્ટિએ જોઈએ તો ચોધરી પેટાજૂથોની વસતી અનાયાસે પ્રાદેશિક સંદર્ભમાં વહેંચાયેલી જોવા મળે છે. સામાન્ય રીતે તાપીની દક્ષિણના ચોધરી વિસ્તારમાં વ્યારા, બારડોલી,વાલોડ અને મહુવા તાલુકાઓમાં મુખ્યત્વે નાની ચોધરીજૂથ વસેલું જોવા મળે છે. જયારે તાપીની ઉત્તરે માંડવી અને માંગરોળ તાલુકાઓમાં મહદ્અંશે મોટી ચોધરી જૂથ વસેલુ જોવા મળે છે અને વલવડા ચોધરી જૂથ તાપીના બન્ને બાજુના ચોધરી વિસ્તારોમાં વત્તાઓછા પ્રમાણમાં જોવા મળે છે.

ચોધરી જાતિના સામાજિક માળખામાં તેમનામાં જોવા મળતા ત્રણેય (૧) નાના ચોધરી (૨) મોટી ચોધરી અને (૩) વલવડા ચોધરી જૂથો વચ્ચે સ્પષ્ટ સામાજિક ભેદ દેખાય છે. જેમાં નાની ચોધરી સૌથી ઉંચા દરજ્જાવાળું તે પછી મોટી ચોધરી અને છેલ્લે ત્રીજા ક્રમે વલવડા ચોધરી જૂથ આવે છે. ચોધરી ઉત્પત્તિની દંતકથા મુજબ નાના ચોધરી પોતાને પશુ નિકાલમાં તેમનો પૂર્વજ સ્નાન કર્યુ હોવાથી ચોખ્ખો થયેલો. જયારે મોટી ચોધરીના વંશજે છાંટાથી ચલાવેલુ તેથી તેઓને નીચા ગણેલા. આમાં એકબીજા જૂથોથી અલગ પડી ઉંચા નીચા ખ્યાલ આવ્યા હશે અને તેમાંથી ખાન પાન બેટી વ્યવહારના નિષેધો બન્યા હશે. પ્રાદેશિક ભિન્નતાને કારણે પણ આ ભેદો વધવા પામ્યા હશે. આ ભેદોને કારણે નાની ચોધરી પોતાને સૌથી ઉંચા માની બાકીના બન્ને જૂથોને પોતાના રસોઈના સાધનો અડકવા દેતી નથી. એટલે ખોરાક, પાણી પણ તેમને અડકેલા સાધનોથી લેતી નથી. પણ આ બન્ને નીચેના જૂથો નાની ચોધરી ઘરનું ખોરાક કે પાણી લઈ શકે છે. ચોધરીઓ અન્ય આદિ જાતિ સાથે લગ્ન કરતા નથી. તેવી રીતે જાતિ પેટાજૂથો વચ્ચે પણ જૂથ આંતર લગ્નોનો નિષેધ જોવા મળે છે.

ગોત્ર વ્યવસ્થા :

ગુજરાતની ઘણી બધી આદિવાસી જાતિઓમાં ગોત્ર વ્યવસ્થા જોવા મળે છે. તેમ ચોધરી જાતિમાં પણ થોડાઘણા ગોત્રો જોવા મળે છે. ગુજરાત ગેઝેટિયર (૧૯૬૨:૨૭૮ જિલ્લો સુરતા ચોધરી જાતિના નવ કુળ ગોત્રો નોંધે છે. જેમાં (૧) બામણિયા (૨) ઘરાત (૩) કણબી (૪) રજપૂત (૫) વલવી (૬) રાવળિયા (૭) વાશી (૮) હજરાણિયા (૯) દેસાઈ વગેરે છે. આમાંના દરેક કુળ ગોત્રની ઉત્પત્તિની વિગતો બતાવી નથી. ઑગસ્ટા ગ્લેટર (૧૯૬૯:૫૭,૫૮) ઉપરના કૂળમાંથી રાવળિયા કૂળ-ગોત્રની વિગત આપી છે. પતાઈ રાવળના વંશજોની ટૂકડી રજપૂતોની નળધરામાં આવી ચોધરી થઈ ગઈ તે રાવળ ઉપરથી "રાવળિયા" કહેવાયા હશે તેમ દર્શાવે છે. એ સિવાય "ભારતિયા" કે "ભારુટિયા" નો ઉલ્લેખ છે. આગળ "વાડકોમાં" કુળ વિશે નોંધ

છે. ઑગસ્ટા ગ્લેટરે દર્શાવેલા ઉપરના સાત જેટલા કૂળોની માહિતી અલ્પ પ્રમાણમાં મળે છે. એ રીતે વિસ્તારના ગામોમાં પણ લોકો આ કુળો વિશે વધારેજાણકારી ધરાવતા નથી. ચોધરીઓમાં જોવા મળતા આ કુળ ગોત્રોની સામાજિક ઉપયોગીતા જોવા મળતીનથી. તેથી આ કુળ ગોત્ર વિશેની સભાનતા કે જાણકારી તેઓમાં નથી. ચોધરીઓમાં લગ્નમાં આજે ''કાપડી અને પાઘડીના'' સંબંધો વચ્ચેનો નિષેધ દર્શાવવામાં આવે છે. વ્યક્તિ કુળ કે ગોત્રને તેમાં જોવામાં આવતુ નથી. કુળ ગોત્રને મરણનારની ખતરું બેસાડ્યાની વિધિમાં યાદ કરાય છે, ભગત પિતૃઓને યાદ કરી તેમના થોડા કુળોનો ઉલ્લેખ કરે છે. એ રીતે ચોધરી સમાજમાં કુળગોત્રથી સામાજીક કે ધાર્મિક મહત્તા નથી.

ગુજરાતના ૨૫ જેટલા આદિવાસી સમૂદાયોમાં (૨૦૦૩) મહદ્અંશે મોટાભાગની જાતિઓમાં, પોતાનાજ જાતિ સમૂદાયમાં એક કરતાંવધુ જાતિનું નામાભિકરણ જોવા મળે છે. દા.ત. ભીલ જાતિમાં વસાવા ભીલ, ડાંગી ભીલ, ડુંગરા ભીલ, ભીલ ગરાસિયા, રાઠવાભીલ, રાવલ ભીલ, તેવી જ રીતે બીજા જૂથોમાં તડવી, ધાનકા, તેતરીયા, હળપતિ, તલાવિયા, નાયક,નાયકડા, કાપડિયા, ગામીત, માવચી, પડવી, કોંકણા, કુનબી, કૂકણા, કોટવાલડિયા, વિટોડીયા, બરોડીયા, કોલઘા, કોલચા, ઢોરકોળી, ગોંડ,રાજગોડ વગેરે આટલા વર્ષોમાં બે દાયકા સમયે એટલે કે ૧૯૮૧થી ૨૦૦૧ના સમયગાળામાં દક્ષિણ ગુજરાતમાં વસવાટી ચોધરી આદિવાસી જાતિમાં પણચોધરી-ચોધરા એવા બે સમૂદાયો અસ્તિતવ ધરાવી પ્રકાશમાં આવ્યા હોય તેમ તેની વસ્તી સંખ્યા જૂદી બતાવીને પ્રયત્ન થયો હોય તેવું જોવા મળે છે, પણ ખરેખર ચોધરી જાતિના અભ્યાસ દરમ્યાન જાણવા મળ્યા મુજબ એ સાચુ હોય તેવું લાગતું નથી. ચોધરી સમૂદાયમાંથી જાણવા મળ્યા મુજબ ચોધરી-ચોધરા એક જ જાતિ સમૂદાય છે. એ તો ક્યારેક આર્થિક પરિસ્થિતિ સારી ન હોય ત્યારે તેમના ચોધરી સમાજમાંથી જ આવો ચોધરા શબ્દ માત્ર તૂછકાર વાચક દર્શાવતો બોલાતો જોવા મળે છે. ક્યારેક કોઈ ખરાબ પ્રસંગ કે ગૂનાહિત પ્રવૃત્તિમાં પણ ચોધરી સમૂદાયો જો બનાવ બન્યો હોય તો પણ એ અમારો ચોધરો છે તેવું સ્વભાવિકપણે બોલાય છે ચોધરી જાતિના ખૂબ જ ઉંડાણના અભ્યાસી એવા, એ જ જાતિ ઉપર ડૉક્ટરની પદવી મેળવેલા શ્રી ડૉ. અરવિંદભાઈ ભટ્ટ નિવૃત્ત પ્રાધ્યાપક અને અધ્યક્ષ સમાજમાનવશાસ્ત્ર વિભાગ, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ની મુલાકાતમાં પણ જાણવા મળ્યુ હતું કે વસતિ ગણતરી વખતે ચોધરી-ચોધરાની વસ્તી સંખ્યા માત્ર જુદી પડાઈ છે. બાકી જાતિ તો એક જ છે,એ જરીતે ચોધરી જાતિના મંડળો અને આગેવાનો પાસેથી પણ પ્રસ્તુત ચોધરા-ચોધરી અંગે માહિતી મેળવવા મુલાકાત લીધી હતી. જેમાં પણ જાણવા મળ્યું હતું કે બંને એક જ જાતિના સમૂહો છે.

ચોધરી-ચોધરા જાતિ અંગેના પૃથ્થકરણમાં ચોધરી જાતિની સમગ્ર વિગતો ઉત્પત્તિ, ઈતિહાસ, વસ્તી વિસ્તારો તેના પેટાજૂથો અને પેટા મુખ્ય ત્રણ જૂથોને આધારે પણ, કેટલાક જૂથો વિસ્તાર સંદર્ભે, તેમના નામો ઉલ્લેખ મુજબ જોયા, સાથેસાથે કૂળગોત્રની વિગતો પણ જોઈ. એ સમગ્રતયામાં વિગતોમાં વિવિધ પેટાજૂથોના નામો પાછળ ચોધરી શબ્દ જ વપરાયેલો માલૂમ પડે છે. દા.ત. નાની ચોધરી, મોટા ચોધરી, વલવઈ ચોધરી, બોંડા ચોધરી, પાવાગઢીયા ચોધરી વગેરે. એ ઉપરાંત કેટલાક અભ્યાસીઓએ 'ચોધરી' શબ્દ પ્રયોજયો માલૂમ પડે છે. જેમકે ચોધરી બોલીના અભ્યાસમાં ડૉ. શાંતીભાઈ આચાર્યએ ચોધરી શબ્દને જ ઈષ્ટ માન્યો છે ? ૧૯૬૨ના સુરત ગેઝેટિયરમાં પણ ચોધરી શબ્દ પ્રયોજાએલો છે. માત્ર વસ્તી ગણતરીના અહેવાલ ૧૯૮૧

અને ૨૦૦૧માં ''ચોધરી'' અને ''ચોધરા' બન્ને શબ્દ પ્રયોગ કરાયેલ છે. એટલે ચોધરા શબ્દનો કયા સંદર્ભે એ બન્ને વર્ષોના અહેવાલમાં પ્રયોગ કરાયો એનો કોઈ ઉલ્લેખ કરાયેલો જોવા મળતો નથી.

ચોધરી-ચોધરા શબ્દના કરાયેલા પ્રયોગ અંગે એટલુ કહેવાનું કે ભવિષ્યમાં કદાચ એ બન્ને શબ્દોને લઈને ઉંચાનીચા ભેદભાવો આવે અને એ જાતિને વેઠવાનો વારો આવે. જેમ કે ગુજરાતની એક આદિ. જાતિ કોટવાડિયા જેની સાથેવાંસફોડિયા, વીંટોડીયા અને બરોડીયા શબ્દ એ જાતિ સંદર્ભે પ્રયોજાયેલા જેને લઈને બરોડીયા શબ્દને કારણે કોટવાડિયા જાતિને મળતા લાભો સંદર્ભે એ બરોડીયાઓને ભારે સંઘર્ષ કરીને સાબિત કરવું પડ્યું હતું, એટલે ચોધરી, ચોધરા શબ્દને લઈને પણ લાંબે ગાળે આવુ ન બને તે માટે વહીવટી પગલાં લઈને યોગ્ય નિર્ણય કરીને ઘટતુ કરવું જોઈએ.

સંદર્ભ ગ્રંથો

- ગુજરાતની એક અનુસૂચિત જનજાતિ : ચોધરી-૨૦૦, ચંદ્રકાન્ત એસ. પટેલ, આ.સં.તા.કેન્દ્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૧૪
- ગુજરાતના ચોધરીઓ - ૧૯૮૫, ડૉ. અરવિંદભાઈ ભટ્ટ, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૧૪
- ચોધરીઓ અને ચોધરી શબ્દાવલિ - ૧૯૬૯, ડૉ. અનિલભાઈ આચાર્ય, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૧૪
- મુંબઈ પ્રેસીડેન્સી સેન્સસ - ૧૯૭૧, ભાગ-૩
- 'ગામિત જાતિ' સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધ્યયનઃ ૧૯૯૩, ડૉ. દક્ષા વ્યાસ, ડૉ. નવીન મોદી, આદિજાતિ તથા ગ્રામીણ વિકાસ અને સંશોધન ભવન, આર્ટસ એન્ડ કોમર્સ કૉલેજ, વ્યારા.
- The Tribes and Cast as of Bombay - 1990, R.E. Enthoven in Three Volumed-volume-1, Asian Educational Services, New Delhi-Madras.